

הקוסם ניק

יוצר ייחודי, שהשפיע
על התפתחות המחול בעולם
אלוין ניקולאיס, הלך לעולמו

אלוין ניקולאיס 1912-1993

מאת גיורא מנור

מבקרים נהגו להאשים את אלוין ניקולאיס בהפיכת רקדניו לבובות. הוא העלים אותם תחת שלל צורות מוקרנות, עד שלעיתים כמעט אי אפשר היה להבחין היכן הם נמצאים, בכל רגע מרגש, בתוך מרקם הצבעים הנעים או התלבשויות, שהיוו המשך לגוף האנושי, או אם תרצו, הרחבת תחומיו ואפשרויות התנועה שלו.

טיעון זה, שיצירתו של ניק, כפי שהכל קראו לו, היא "בלתי אנושית", מכאניסטית, סטירילית מבחינת הרגש האנושי, הרגיזה אותו מאוד. כי ניק היה אדם אנושי ביותר, אוהב חיים, איש שיחה ובעל הומור, ונוסף לכל אלה גם טבח מעולה, שנהנה מתבשיל מושלם כמו ילד שקיבל צעצוע חדש.

ניק היה שייך ליוצרים, העושים את כל מלאכת העיצוב לבדם. ניק יצר את הכוריאוגרפיה, עיצב את הבמה, צייר במו ידיו את השקופיות המוקרנות, כתב את המוסיקה המלווה, ואף יצר אותה על פי רוב במו ידיו על גבי קלידי המכשירים האלקטרוניים

המופעים של להקתו, שהחלה להופיע גם מחוץ לארה"ב בשנות ה-60, היו מהממים בעושר הצורות, הצבעים וההפתעות שהוגשו

לצופים על ידי רקדניו. בכל אומנות גדולה יש מרכיב של פליאה, של מין סוד, הגורם להתרגשות ולסקרנות בריאה אצל הצופה. סיפרו לי פעם שניים מרקדניו של ניק את האפיזודה הבאה:

הלהקה הופיעה באחת מערי השדה של ארה"ב. בין הצגת הבוקר למופע הערב, החליטו השניים לצאת לאכול באחת המסעדות. ברחוב לפני הכניסה לאומנים עמדו כמה ילדים, שצפו בהצגה. כשהם ראו את שני המבצעים הולכים להם למסעדה, אמר אחד הילדים לחברו: "תראה, הם חיים!"

כאילו חשב, שמרינונות נפלאות אלה נארזות אחרי רדת המסך בקופסאות...

ניק היה שייך ליוצרים, העושים את כל מלאכת העיצוב לבדם. כמעט כמו צירלי ציפלין, שכתב, ביים, שיחק ואף חיבר את המוסיקה לסרטיו, ניק יצר את הכוריאוגרפיה, עיצב את הבמה, צייר במו ידיו את השקופיות המוקרנות, שהפכו לסמל המסחרי של אומנותו. לא רק שכתב את המוסיקה המלווה, אלא אף יצר אותה על פי רוב במו ידיו על גבי קלידי המכשירים האלקטרוניים, שהוא היה אחד הראשונים

להתשמש בהם בצורה יצירתית.

דימוי זה שלו, כקוסם ושליט יחיד וכל יכול, ה"מוחק" כביכול את רקדניו בשלל צבעים, אורות ותלבושות מוזרות, התנפץ, לדידי לפחות, שעה שהזדמנתי לראשונה לחזרה של להקתו בניו-יורק. ניק היה אז כבר כבן 50, שמנמן. במשך החזרה כולה למעשה לא קם מכסאו, להראות לרקדניו תנועה כלשהי. להפך, הוא "חלב" מהם חומר תנועתי.

הוא היה מבקש מהם, למשל, לנסות מאבק קטן בפנינת הבימה השמאלית, שעה שזוג אחר אמור להיות מעין בבואה של הנאבקים. אחרי דקה או שתיים של אילתור, הוא הפסיק אותם ואמר, שתנועה זו טובה, ולכן נא לחזור עליה עוד פעמיים, ואילו סיום ההאבקות חלש ומוטב לנסות משהו אחר, קצת יותר אליים, וכי. בתהליך של סלקציה, של נסיון וכשלון עד לתוצאה הרצויה, בעזרת האילתור והרעיונות שהרקדנים הציעו לו, הוא בנה את התנועה.

דבר זה התאפשר משום שרבים מרקדניו המשיכו לעבוד איתו שנים ארוכות. ולא רק מארי לואיס, שהיה גם שותפו לחיים עד מותו של ניק בקיץ שעבר, וניהל בעשרים השנים האחרונות להקה משלו, במקביל לזו של ניק.

שתי הלהקות נוהלו בעזרת הנהלה אירגונית משותפת, במסגרת הנושאת את השם "CHIMERA", שמה של דמות מהמיתולוגיה היוונית העתיקה, המציינת בעל-חיים דמיוני, שלו ראש של אריה, גוף של תיש וזנב לטאה - משמע בעל-חיים המורכב מיסודות ניוודיים, ממש כמו צמד הלהקות של ניק ולואיס.

בנעוריו היה ניק פסנתרן, המלווה את הקרנת הסרטים האילמים לפרנסתו, בעיירה הקטנה בה נולד, לחופה המזרחי של ארה"ב, ותחביבו תיאטרון בובות. הוא למד מחול אצל גראהם, דוריס האמפרי וצירלס ויידמן. אבל בעיקר השפיעה עליו הניה הולם, שהגיע לניו-יורק מגרמניה כנציגתה של מארי ויגמן, באמצע שנות ה-30, אבל עד מהרה נעשתה עצמאית.

אחרי שהשתחרר משירותו הצבאי במלחמת העולם השנייה, היה ניק לאחד מעוזריה של הולם. הוא היה אחד מאלה, שהושפעו ישירות ממחול ההבעה הגרמני וגישתו הצורנית, המופשטת, לגוף האדם ותנועתו. אפשר לראות בה פיתוח גישתו של אוסקר שלממר, איש ה"באוהאוס", שהכניס את העיצוב הקוביסטי, הגיאומטרי למחול המודרני, בניסיונותיו בשטוטגרט בסוף שנות ה-20, שעבודתו הידועה ביותר היא "הבאלט הטריאדי".

אבל בניגוד לשלממר, ניק מעולם לא חטא בתנועה מינימאליסטית אקזוטית. כי הוא הגיע למחול מהמוסיקה ולא מעולם הציור פיסול, כפי שאירע במקרה של שלממר.

המפנה החשוב ביותר בחיי היצירה של ניק בא בשנת 1948, כשנתמנה למנהלו של מעין מתנ"ס ברחוב הנרי בדרום מזרח מנהטן, איזור מהגרים טיפוסי של אותה תקופה. במקום התקיימו שיעורי-באלט ומחול מודרני, שיעורי משחק וחוגים לשאר אומנויות

לניק לא היתה נטיה לעיצוב רעיונות פילוסופיים או יומרה חברתית-אידיאולוגית. ריקודיו נראו כמין קלאידוסקופ, המדהים בשפע האפשרויות הגלומות בו. מה שעניין אותו הן אינסוף האפשרויות שבשינוי תנועתו וצורתו של הרקדן בעזרת התאורה והתלבושות.

משחק זה של צורות גיאומטריות מפתיעות מרקדות, ההופכות לרגע לבני אדם והשבות להיות שוב כדורים, מיני עננים צבעוניים

המשנים צורה כל העת, או בעלי חיים דמיוניים שהטבע עוד לא הספיק לברוא, הוא עיקר קיסמה של הכוריאוגרפיה הניקולאיסית.

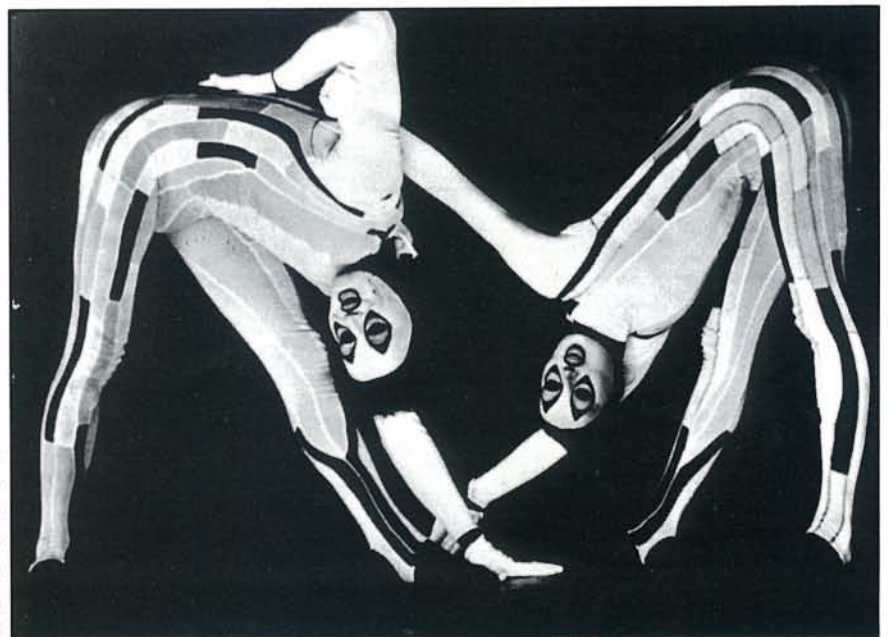
המפנה החשוב ביותר בחיי היצירה של ניק בא בשנת 1948, כשנתמנה למנהלו של מעין מתנ"ס ברחוב הנרי (HENRY STREET) בדרום מזרח מנהטן, איזור מהגרים טיפוסי של אותה תקופה. ב-PLAYHOUSE, כפי שהמקום נקרא, התקיימו שיעורי-באלט ומחול מודרני, שיעורי משחק וחוגים לשאר אומנויות. לא מעטים מאומני המחול המודרני, כגון אנה סוקולב, למדו שם בנעוריהם. שם יכול היה ניק לערוך את נסיונותיו מבלי להזדקק לתקציבים גדולים ולהסתכן בחובות, שהם על פי רוב תוצאה הכרחית של מופעי יוצר צעיר וחדשני.

מבית-מדרשו יצאו לא מעט אומני מחול חשובים, כגון קארולין קארלסון, כיום המנהלת האומנותית החדשה של "באלט קולברג". גם רקדנים ישראלים לא מעטים השתלמו באולפנה שלו, כגון מירליה שרון.

אבל אין משהו, שניתן לכנותו "אסכולת ניקולאיס". אין לו ממשיכים ישירים. אין זה אומר, שליצירתו לא היתה השפעה על התפתחות הכוריאוגרפיה החדשה בימינו. להפך, השפעתו ניכרת בהבטים רבים ושונים בעבודתם של יוצרים רבים. אחרי ניק השימוש בתאורה, בבדים וחפצים, ובעיקר, כמובן, בכל הנוגע להקרנת שקופיות על הבימה, אינו מה שהיה לפניו.

אפשר אפילו לטעון, שהוא היה היוצר החשוב ביותר, שהגשים את האידיאל שניסח היינריך פון קלייסט, המחזאי הגרמני מראשית המאה ה-19, שכתב על המריונטה כדמות הרקדן האידיאלי. (בסיפור הקצר שלו, "על אודות תיאטרון הבובות", שתורגם לעברית מספר פעמים). או, אם תרצו, הוא היוצר, שמצא דרכים לעמוד בדרישות שהעמיד הבמאי והמעצב האנגלי גורדון קרייג (בראשית המאה שלנו), שדרש במקום שחקן או רקדן "על-בובה", משמע מבצע, המסוגל לעשות יותר ממה שהיכולת הגופנית והרגשית של השחקן החי מרשה. ניק עשה קפיצה קוואנטית זו אל מעבר למגבלות היכולת האנושית, בעזרת התאורה וההקרנה. הוא יצר מין שירה של הגוף האנושי, מעבר לעצמו.

גישתו מעולם לא היתה בלתי-אנושית. באחת מעבודותיו הוא רצה סצינה של עירום. מה עשה? הוא לא הפשיט את רקדניו פשוט מול עיני הצופים - דבר שהיה כבר בגדר המותר

"תערוכה" ; להקת אלון ניקולאיס "Gallery" Nikolais Dance Theatre

בשנות ה-70, אחרי מהפכת "הו, כלכותה" ו"שיעור". הוא צילם את הבחורים והבחורות שלו בעירום והקרין את התצלומים על גבי גופותיהם הלבושים בטייטס אחידים. כך הם יכלו "לצאת מעצמם" עירומים ולשוב אל דמותם העירומה לפי התפתחות המחול.

פגישתי הראשונה איתו - שאחריה באו רבות, כי מיד מצאנו, ניק ואני, שפה משותפת - גם היא קשורה באופן משעשע בעירום. להקתו הגיעה לתל-אביב, בדיוק בערב יום-כיפור. הבכורה התקיימה רק יום אחרי צאת החג, ב"היכל התרבות". באתי לשם בבוקר הבכורה הישראלית, כשהרקדנים שבו משלושה ימי חופשה מאונס על שפת הים של תל-אביב. הם עלו לבימה לחזרת תאורה לבושים בבגדי-גוף כמעט שקופים. ניק הרבה להשתמש בסוג זה של לבוש, כי עליו נראו היטב ההקרנות, שעטפו את הרקדנים מכל הכיוונים. סביב הבימה, משלושה כיוונים הוצבו 24 מכונות הקרנה לשקופיות, שהופעלו בעזרת שלט רחוק.

ברגע בו היו אמורים הרקדנים להעלם בתוך החושך שהקיף אותם, הם אומנם נמוגו באפלה, אבל אחוריהם ממש הבריקו בלובנס, כמו פנסים. כי הם בילו שלושה ימים מאושרים על שפת הים, בשמש הישראלית, השתזפו, אבל משום שלבשו בגדי-ים, ישביהם נותרו לבנים.

"מה זה, מה זה?!" - צעק ניק - "או שתחזרו לשמש ותשתזפו עירומים או שתאפרו את התחת שלכם!"

תמונה משעשעת זו התרחשה ביצירתו "אוהל", בה הכלי העיקרי שלו היה יריעה שקופה, הדומה למצנח ענקי, העולה ויורדת והופכת לצורות נהדרות. ממנה יוצאים ואליה נכנסים הרקדנים, כדמויות אדם המתמזגות עם עולמן. בתכנית זו בוצעה גם היצירה הידועה ביותר שלו, שלישייה, בה המבצעים נמצאים בתוך מיני שקים צבעוניים וגמישים. זהו ריקוד של פסלים נעים, מין "מובילים", המשנים צורה לעינינו.

מאז, עשרות כוריאוגרפים השתמשו בשקים משתנים כאלה, ובד-מצנחים מתעופף משמש עד היום ריקודים רבים.

אין זה מקרה, שרקדני "פילובולוס" נחשפו לראשונה לפני הקהל במופע שהתקיים בסטודיו של ניק ומארי לואיס בניו-יורק. גישתם תאמה מאוד את האסתטיקה של ניק. אלא שהם הלכו בדרך ההתייחסות לקבוצה כאל גוף מתנועע אחד, וללא עזרת אמצעי תאורה הם נבלעו בתוך הצורה המוזרה, החדשה, הבלתי מוכרת.

נחוץ יהיה פעם לחקור את הקשר ההדוק בין כשרון כוריאוגרפי וכשרון קולינארי. רבים מיוצרי המחול הגדולים, הם גם טבחים מפורסמים. למשל, אמרה לי פעם רקדנית בלהקתו של מרס קאנינגהאם, שלא יכולת לבשל בצורה מבריקה, לא יכולת להחזיק מעמד בלהקתו של מרס. כי היה עליך לעמוד בתחרות עם שני אשפי מטבח כמרס וחברו המלחין ג'ון קייג'י.

גם ניק היה טבח מצויין. אומנם בביתם הישן והנהדר של ניק ומארי בדרום ניו-יורק היה עוזר-בית ששימש גם כטבח. אבל אם הוזמנו אורחים - ולא אחת ביקרתי אצלם והוזמנתי לארוחת ערב שלאחר מופע - לבש ניק את הסינר ונכנס למטבח בכבודו ובעצמו.

פגישתי האחרונה איתו גם היא קשורה בזכרון קולינארי מרשים. בשנות ה-80, כשניק כבר היה קשיש, ובאמריקה נתקלה עבודתו בקשיים הולכים וגוברים. הוא עבד לעיתים קרובות בצרפת, לשם הוזמן מספר פעמים על ידי ממשלת צרפת, ואפילו זכה על תרומתו להיות לאביר ה-"LEGION D' HONNEUR".

"Aviary" Nikolais Dance Theatre ; להקת אלון ניקולאיס

הגעתי לפריס, והתברר לי, שניק עובד על עבודה חדשה עבור להקת הבאלט של האופרה. צירוף זה לכשעצמו היה מוזר בעיני הבאלט שיצר, סב סביב דמות ענקית, בגובה 8 מטר. כוכבי להקת האופרה לא כל כך התלהבו משיטות עבודתו של ניק, כי לא היו רגילים לאילתור. חמש שנים עבדה תלמידתו לשעבר של ניק, קארולין קארלסון, במרתף בית-האופרה, במסגרת להקה נסיונית. במשך כל הזמן הזה לא ירד איש מרקדני האופרה מהאולימפוס שלהם (אולמי החזרות של הבאלט נמצאו בעליית הגג של התיאטרון) אליהם למרתף, לראות מה הם רוקחים שם. סקרנות אינה, כנראה, תכונה המציינת רקדני באלט...

ניק, בסינר צבעוני, יצא מהמטבח והתנצל שהאוכל עדיין לא מוכן. זו היתה מארוחות הערב הטובות ביותר שהזדמן לי לזלול. אבל המאכלים שהכין היו כולם פשוטים ולא מתוחכמים

כולם פשוטים ולא מתוחכמים. מה שהיה כל כך אופייני לניק היתה יכולתו להיות אשף ולעשות קסמים מלא כלום. וממש כמו הכוריאוגרפיה שלו, גם הבישול שלו היה מלא דמיון, מפתיע, אבל תמיד מודע לצורה, ליופי וצבעוניות. הוא היה קוסם - בכל התחומים.

"קרוס פייד" ; להקת אלון ניקולאיס
"Cross-Fade" Nikolais Dance Theatre

קוקטייל. כשהגעתי לדירה ששכר ניק, הופתעתי מהשקט ששרר שם. חשבתי שאולי הקדמתי מדי. אבל התברר, שבסך הכל הוזמנו חמישה אורחים, ידידי האישיים. ניק, בסינר צבעוני, יצא מהמטבח והתנצל שהאוכל עדיין לא מוכן.

זו היתה מארוחות הערב הטובות ביותר שהזדמן לי לזלול. אבל המאכלים שהכין היו

נכסתי באמצע החזרה וישבתי לי בשקט באולם. ברגע מסויים הבחין בי ניק, הפסיק לרגע את החזרה, ירד לאולם וחיבק אותי. "יופי לראות אותך. היום יום-ההולדת שלי. תבוא בערב לדירת, נחוג את המאורע."

חשבתי, שמצפה לי איזו קבלת פנים המונית, וכבר תכננתי פגישה נוספת, מצומצמת יותר, כדי שנוכל לשוחח בשקט, לא בזמן מסיבת

